MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA EKOLOGIK TA’LIM ORQALI BOLALARDA TABIATGA MAS’ULIYATLI MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISH

N. R. Sharipova.
Navoiy davlat universitet, Maktabgacha ta`lim kafedrasi dotsenti
Shavkatova Musavvira
Maktabgacha ta`lim y o`nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya.*Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik ta’lim orqali bolalarda tabiatga mas’uliyatli munosabatni shakllantirishning nazariy va pedagogik asoslari yoritilgan. Ekologik ta’limning mazmuni, maqsadi, vazifalari hamda bolalarda ekologik ong, madaniyat va tabiatga qadriyatli munosabatni rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari asosida ekologik tarbiyani samarali tashkil etish metodlari va pedagogik shart-sharoitlari asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *ekologik ta’lim, ekologik tarbiya, ekologik ong, ekologik madaniyat, ekologik mas’uliyat, maktabgacha ta’lim, tabiatni muhofaza qilish, barqaror rivojlanish.*

Abstract.*This article examines the theoretical and pedagogical foundations of developing children's responsible attitudes towards nature through environmental education in preschool organizations. The objectives and importance of environmental education in developing environmental awareness, culture and responsible behavior are analyzed. The scientific views of local and international researchers, effective teaching methods and pedagogical conditions for environmental education are also discussed.*

Keywords: *environmental education, environmental upbringing, environmental awareness, environmental culture, environmental responsibility, preschool education, nature conservation, sustainable development.*

Bugungi kunda global ekologik muammolarning kuchayishi yosh avlodda ekologik ong va madaniyatni shakllantirishni ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biriga aylantirmoqda. Tabiatni muhofaza qilish ekologik bilimlarga ega bo‘lish bilan birga, ushbu bilimlarni kundalik hayotda mas’uliyatli xatti-harakatlar orqali namoyon etishni ham talab qiladi.

Maktabgacha yosh davri bolaning tabiat haqidagi dastlabki tasavvurlari, hissiy munosabati va ekologik odatlari shakllanadigan muhim bosqichdir. Shu sababli bolalarni tabiatni kuzatish, o‘simlik va hayvonlarni parvarishlash, tabiiy resurslarni tejashga o‘rgatish alohida pedagogik ahamiyatga ega.

Ekologik ta’lim – bolalarda tabiat, atrof-muhit va inson o‘rtasidagi munosabatlar haqidagi bilimlarni, tabiatni asrashga doir ko‘nikmalar va mas’uliyatli xulq-atvorni shakllantirishga yo‘naltirilgan uzluksiz pedagogik jarayondir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ta’limning asosiy maqsadi tabiatni anglash, qadrlash va asrashga o‘rgatishdan iborat. Uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Jonli va jonsiz tabiat haqida dastlabki bilimlarni shakllantirish.
- O‘simlik va hayvonlarga mehr va g‘amxo‘rlikni rivojlantirish.
- Tabiiy resurslarni tejash ko‘nikmalarini hosil qilish.
- Atrof-muhitni toza saqlash odatlarini shakllantirish.
- Tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan amaliy faoliyatga jalb etish.

Ekologik ta’lim bilim berishga, ekologik tarbiya esa ushbu bilimlar asosida ijobiy munosabat va xulq-atvorni shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, bolaning o‘simlikka suv zarurligini bilishi ekologik bilim bo‘lsa, uni muntazam sug‘orib, parvarish qilishi ekologik mas’uliyatning amaliy ifodasidir.

Xorijiy olimlar J. Dewey, J. Piaget va L. S. Vygotskiy qarashlari ekologik ta’limni bolaning yosh xususiyatlari va amaliy tajribasi asosida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi [8–10]. J. Dewey ta’limda bevosita tajribaning ahamiyatini asoslagan bo‘lsa, J. Piaget bolaning bilish faoliyati yosh bosqichlariga muvofiq rivojlanishini ta’kidlaydi. L. S. Vygotskiy esa bolaning rivojlanishida kattalar bilan hamkorlikning muhimligini ko‘rsatadi.

L. Chawla va D. F. Cushing tadqiqotlarida tabiat bilan bevosita muloqot, ijobiy hissiy tajriba va amaliy ishtirok ekologik mas’uliyatli xulq-atvorning shakllanishida muhim omillar sifatida baholanadi [11]. J. Davis esa barqaror rivojlanish uchun ta’limni bolalarning kundalik hayoti bilan bog‘lash zarurligini ta’kidlaydi [12; 13]. N. M. Ardoin va A. W. Bowers tomonidan o‘tkazilgan tizimli sharhda ham erta yoshdagi ekologik ta’limning bolalar rivojlanishiga ijobiy ta’siri qayd etilgan [15].

O‘zbek olimlaridan M. K. Ergasheva ekologik ta’lim va tarbiyaning maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ahamiyatini, Z. E. Kenjayeva tabiat qo‘ynidagi sayohatlarning ekologik tasavvurlarni rivojlantirishdagi o‘rnini yoritadi. M. Mirxamidova ekologik bilimlar asosida tabiatga qadriyatli munosabatni shakllantirish tajribalarini, G. Xurramova esa ekologik-gigiyenik tarbiya shartlarini tahlil qiladi [4–7].

Ushbu ilmiy qarashlarga asoslanib, bolalarda tabiatga mas’uliyatli munosabatning uchta asosiy tarkibiy qismini ajratish mumkin:

1. **Kognitiv:** tabiat va ekologik hodisalar haqidagi bilimlar.
2. **Hissiy-qadriyatli:** tabiatga mehr, g‘amxo‘rlik va uni qadrlash.
3. **Xulqiy-amaliy:** suvni tejash, o‘simliklarni parvarishlash va atrof-muhitni toza saqlash.

Ekologik ta’limni tashkil etish metodlari

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyaning samaradorligi bolalarning bevosita ishtiroki va amaliy faoliyatiga bog‘liq. Bunda quyidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

1. **Kuzatish:** o‘simliklarning o‘sishi, ob-havo, qushlar va tabiat hodisalarini kuzatish orqali bolalarda tabiat haqidagi tasavvurlar rivojlantiriladi.
2. **Tajriba-sinov:** urug‘ning unishi, suvning xususiyatlari va o‘simliklarning parvarishga ehtiyojini amaliy tajribalar orqali o‘rganish.
3. **Ekologik sayr va ekskursiyalar:** bog‘, xiyobon va yashil hududlarda tabiat bilan bevosita tanishish.
4. **Didaktik va rolli o‘yinlar:** «Tabiat himoyachilari», «Suvni asraymiz», «Chiqindilarni saralaymiz» kabi o‘yinlar orqali ekologik bilimlarni mustahkamlash.
5. **Mehnat faoliyati:** gul ekish, o‘simliklarni sug‘orish va tabiat burchagini parvarishlash.
6. **Loyihaviy faoliyat:** «Bizning yashil bog‘imiz», «Suvni tejaymiz» kabi loyihalar orqali bolalarni jamoaviy ekologik faoliyatga jalb etish.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarda tabiatga mas’uliyatli munosabatni shakllantirish quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga asoslanadi:

Birinchidan, rivojlantiruvchi ekologik muhit yaratish. Tabiat burchagi, gulzor, ekologik yo‘lakcha va tajriba maydonchalarini tashkil etish bolalarning tabiat bilan muntazam muloqotini ta’minlaydi.

Ikkinchidan, ta’limning izchilligi va uzluksizligini ta’minlash. Ekologik tarbiya mashg‘ulotlar, sayrlar, o‘yinlar va kundalik faoliyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi kerak.

Uchinchidan, bilim va amaliy faoliyat birligini ta’minlash. Bolalar ekologik qoidalarni bilish bilan birga, ularni kundalik hayotda bajarishga odatlanishlari zarur.

To‘rtinchidan, tarbiyachining ekologik-pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish. Tarbiyachi ekologik bilimlarga ega bo‘lishi, mashg‘ulotlarni yosh xususiyatlariga mos tashkil etishi va bolalarga shaxsiy namuna ko‘rsatishi lozim.

Beshinchidan, oila va ta’lim tashkiloti hamkorligini kuchaytirish. Ota-onalarni ko‘chat ekish, tabiat qo‘ynidagi sayrlar va ekologik tadbirlarga jalb etish bolalarda ekologik odatlarning mustahkamlanishiga yordam beradi.

Oltinchidan, bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish. Ekologik topshiriqlar bolalarning yoshi, qiziqishi va imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etilishi lozim.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik ta’lim orqali bolalarda tabiatga mas’uliyatli munosabatni shakllantirish tizimli va uzluksiz pedagogik jarayondir. Uning samaradorligi ekologik bilimlarni hissiy munosabat va amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirishga bog‘liq.

Tabiat bilan bevosita muloqot, kuzatish, tajriba, ekologik o‘yinlar, mehnat va loyihaviy faoliyat bolalarda ekologik ong hamda madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, rivojlantiruvchi ekologik muhit, tarbiyachining kasbiy kompetensiyasi va oila bilan hamkorlik ushbu jarayonning muhim shartlari hisoblanadi.

Demak, ekologik ta’limning asosiy natijasi bolalarning tabiat haqidagi bilimlarni egallashi bilangina emas, balki tabiatni qadrlashi, unga g‘amxo‘rlik qilishi va kundalik faoliyatida ekologik qoidalarga amal qilishi bilan belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi 434-son qarori. «O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida». https://lex.uz/uz/docs/-4354743
2. O‘zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida»gi Qonuni. O‘RQ-595-son, 2019-yil 16-dekabr.
3. Grosheva I. V. va boshqalar. Ilk qadam: Maktabgacha ta’lim tashkilotining davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2022.
4. Ergasheva M. K. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilariga ekologik ta’lim va tarbiyaning ahamiyati. – 2023.
5. Kenjayeva Z. E. Maktabgacha ta’lim yoshdagi bolalarda sayohat natijasida ekologik ta’lim-tarbiyaning rivojlanishi. – 2023.
6. Mirxamidova M. Ekologik bilimlar asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga qadriyatli munosabatlarni shakllantirishning tarixiy asoslarini o‘rganishda xorijiy tajribalar. – 2025.
7. Xurramova G. Maktabgacha ta’limda bolalarni tabiat bilan tanishtirishda ekologik-gigiyenik tarbiya berish shartlari. – 2025.
8. Dewey J. Experience and Education. – New York: Macmillan, 1938.
9. Piaget J. The Origins of Intelligence in Children. – New York: International Universities Press, 1952.
10. Vygotsky L. S. Mind in Society. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
11. Chawla L., Cushing D. F. Education for Strategic Environmental Behavior. – Environmental Education Research, 2007.

12. Davis J. Revealing the Research ‘Hole’ of Early Childhood Education for Sustainability. – Environmental Education Research, 2009.
13. Davis J. M. Young Children and the Environment: Early Education for Sustainability. – Cambridge University Press, 2010.
14. Elliott S., Davis J. Exploring the Resistance: An Australian Perspective on Educating for Sustainability in Early Childhood. – International Journal of Early Childhood, 2009.
15. Ardoin N. M., Bowers A. W. Early Childhood Environmental Education: A Systematic Review of the Research Literature. – Educational Research Review, 2020.